

Семенець Ю.О.,
аспірант кафедри політичної економії,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

МІСЦЕ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОВІДНИХ ЗАХІДНИХ ЕКОНОМІСТІВ ХХ СТ.

Анотація. У статті вирішується питання виокремлення ключових підходів до ролі та місця вищої освіти в економічній думці ХХ ст., систематизуються фактори, які сприяли підвищенню уваги академічної спільноти до вищої школи як чинника економічного розвитку. Для досягнення поставленої мети з використанням методів абстрагування і порівняння виділено головних суб'єктів – споживачів освітніх послуг, із позицій яких здійснено аналіз широкої джерельної бази та розглянуто науковий доробок провідних економістів ХХ ст. Установлено, що в умовах формування економіки знань вища освіта трансформується в основний фактор виробництва, від ефективності функціонування якого залежать стан національної економіки та перспективи подальшого економічного розвитку.

Ключові слова: вища освіта, знання, постіндустріальне суспільство, економіка знань, економічний розвиток.

Постановка проблеми. Сфера вищої освіти як об'єкт досліджень набуває все більшого висвітлення в наукових працях як іноземних, так і українських учених. З одного боку, це викликано зростанням її актуальності в контексті глобалізаційних зрушень і впливом рівня розвитку національної системи освіти на соціально-економічний розвиток країни, з іншого – значна увага до вищої освіти пов'язана з її міждисциплінарним характером, оскільки вона знаходиться на перетині різних наук і може вивчатися економікою, філософією, соціологією, педагогікою, демографією, наукою державного управління тощо. Так, вища освіта в економіці знаходить своє відображення в дослідженні економічного механізму її функціонування, економічної ефективності та впливу на стан національної економіки. Крім того, вища освіта вивчається як чинник міжнародної конкурентоспроможності країни, фактор виробництва та драйвер економічного зростання. Разом із тим широке висвітлення в науковій літературі питання місця вищої освіти в економіці потребує системного вивчення вищої освіти як об'єкту економічної науки для розуміння її впливу на економічний розвиток та пошуку шляхів підвищення її економічної ефективності, що вимагає аналізу попередніх наукових здобутків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах даної роботи для вирішення поставленого дослідницького питання вивчаються наукові доробки провідних представників різних економічних течій ХХ ст., в яких більшою чи меншою мірою представлено дослідження сфери вищої освіти та її місця в економічному розвитку. Серед них – роботи Й. Шумпетера, який обґрунтував динамічний характер економічного розвитку та існування додаткового фактору виробництва – підприємницьких здібностей, засновників теорії людського капіталу Г. Беккера і Т. Шульца, Дж. Гелбрейта, в яких досліджується вплив

техноструктури на розвиток суспільства. Також варто виділити наукові праці розробників теорії постіндустріального суспільства та суспільства знань Д. Белла і Е. Тоффлера, М. Кастельса, в яких обґрунтовано теорію інформаційного «мережевого» суспільства, Ф. Махлупа, який увів поняття «економіка знань», поклавши початок її дослідженню, та інших учених.

Мета статті полягає у виокремленні ключових підходів до місця вищої освіти в економічній думці ХХ ст., виявленні факторів, що сприяли поширенню вивчення вищої освіти в цей час, актуалізації вищої освіти як самостійного об'єкту економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Знання здавна вважалися одним із головних критеріїв розвитку людини і фундаментальною основою функціонування суспільства, а їх покликанням від самого початку було пізнання людиною самої себе, навколишнього світу та свого місця в ньому. Роздуми щодо місця та ролі освіти в суспільстві загалом і економіці зокрема можна знайти у доробках багатьох наукових економічних шкіл, що вказує на те, що освіта завжди була невіддільною від економічної думки. Більшість вчених відводить знанням провідну роль у розвитку суспільства, і саме університети нині є центральними інститутами у сфері вищої освіти, які виконують навчальну функцію, транслюючи знання з минулого в майбутнє та надаючи освітні послуги. З огляду на це, варто виділити ключові підходи до розуміння ролі та місця вищої освіти з погляду головних суб'єктів – споживачів освітніх послуг.

Підхід 1. Роль та місце вищої освіти з позиції людини проявляється у прагненні до гармонійного розвитку особистості шляхом отримання необхідних знань, забезпеченні рівних умов доступу до вищої освіти (із боку держави), створенні можливостей для реалізації отриманих знань і соціального розвитку (із боку суспільства). Такий підхід базується на засадах людиноцентризму, спрямованого на всебічний розвиток і самореалізацію особистості. При цьому реалізація людиною своєї соціальної і економічної ролі виявляється в отриманні і використанні знань, що стає можливим завдяки функціонуванню системи вищої освіти. Таким чином, отримання вищої освіти для окремої людини несе певну користь та приватні вигоди у вигляді більших доходів у майбутньому, усвідомлення чого веде до зростання попиту на вищу освіту.

Підхід 2. Роль та місце вищої освіти з позиції держави полягає у підготовці кваліфікованих кадрів для забезпечення потреб економіки (із боку людини) і підвищенні якості людського капіталу як ресурсу економічного розвитку (із боку суспільства). Це свідчить про те, що інтерес держави у формуванні ефективної системи вищої освіти є навіть більшим за приватний. Функціонування національної економіки можливе за наявності відповідних продуктивних сил, зокрема робочої сили, продуктивність праці якої, а відповідно і вплив на економіку, залежить від рівня отриманої освіти.

Підхід 3. Роль та місце вищої освіти з позиції суспільства виявляються в громадянській активності, розбудові інститутів громадянського суспільства (із боку людини), забезпеченні необхідних умов для ефективного функціонування університетів, зокрема автономії та фінансової незалежності (із боку держави). На найбільш загальному рівні роль вищої освіти проявляється у забезпеченні суспільного розвитку, що є неможливим без участі кожного члена суспільства. Більш освічене суспільство здатне створити умови для прискореного розвитку і брати в ньому активну участь.

Виділені підходи до ролі та місця вищої освіти з погляду головних суб'єктів – споживачів освітніх послуг свідчать, що її роль залежить від мотивів та цілей кожного з них. Таким чином, усі суб'єкти зацікавлені у побудові ефективної системи вищої освіти та якісних освітніх послугах, оскільки це несе за собою позитивні наслідки як для окремої людини, так і для держави та суспільства в цілому.

Аналіз наукових праць провідних економістів ХХ ст. дає можливість простежити роль і місце вищої освіти в економічній думці відповідно до сформованих ключових підходів та обґрунтувати її актуальність для подальших наукових досліджень. Поширення теми вищої освіти в економічній літературі пов'язане з розвитком теорії людського капіталу, поштовхом для чого служило виокремлення Й. Шумпетером четвертого фактору виробництва – підприємницьких здібностей шляхом доведення динамічного характеру економічного розвитку, що проявляється у виникненні нових комбінацій засобів виробництва. Вивчаючи роль «інтелектуалів» як соціальної групи, яка здатна критикувати соціальний устрій капіталістичного суспільства, вчений у праці «Капіталізм, соціалізм і демократія» [11] зазначає, що важливою особливістю пізніх стадій капіталізму є інтенсивний розвиток вищої освіти, який відбувається завдяки активній державній політиці та впливу суспільства, проте водночас викликає декілька негативних наслідків [11, с. 207–208]:

1. Вища освіта, надто підвищуючи пропозицію робочої сили на ринку праці, може сприяти зростанню рівня структурного безробіття.

2. Результатом високого рівня структурного безробіття можуть бути незадовільні умови праці.

3. Виникнення безробіття, за якого випускники університетів є незатребуваними спеціалістами з огляду на низьку якість отриманої освіти.

Так, стрімкий розвиток глобальної економіки сприяв активному зростанню сектору вищої освіти, особливо протягом останніх десятиліть. У сучасній вищій освіті сформувалася чітка тенденція до її масовизації, що проявляється у постійному зростанні попиту на формальну освіту і кількості освіченого населення, але негативно відображається на якості отриманих знань.

Пізніше представники Чиказької школи економіки Г. Беккер і Т. Шульц заклали основи і розробили теорію людського капіталу. За Г. Беккером [1] людський капітал являє собою сукупність здібностей, отриманих знань і навичок, а їх ефективне використання сприяє підвищенню рівня доходів. При цьому людський капітал, як і фізичний, потребує інвестицій для ефективного розвитку, якими можуть бути освіта, нові навички і вміння, професійний досвід, охорона здоров'я та ін. Досліджуючи поведінку людини як раціональну і таку, що базується на прийнятті економічно ефективних рішень, учений дійшов висновку, що інвестиції в освіту є більш доцільними

порівняно з іншими інвестиціями, оскільки в майбутньому вони здатні принести більшу норму віддачі, тобто індивідуальний дохід чи інші блага.

Намагаючись оцінити період, за який витрати на отримання освіти окупаються і починають приносити прибуток, Г. Беккер у статті «Інвестиції в людський капітал: теоретичний аналіз» [2] розробив теорію інвестицій в людський капітал, що стала основою подальших наукових досліджень. У монографії «Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз» [1] учений, базуючись на емпіричних даних, простежив вплив одного з факторів розвитку людського капіталу, а саме формальної освіти, на рівень доходів населення в США. Результати дослідження свідчили, що норма віддачі (прибутку) вищої освіти у той час у США в середньому становила 10–12% [1, с. 232] і була вищою, ніж у більшості галузей та суб'єктів господарської діяльності. Крім того, було встановлено, що підвищення рівня доходів спостерігається більшою мірою у старшому віці [1, с. 231], що вказує на необхідність безперервного навчання протягом життя.

Т. Шульц продовжив формування теорії людського капіталу, обґрунтувавши її актуальність для країн із низьким рівнем доходів, та вивівши її на передову економічної науки. Вчений уважав за потрібне виокремити освітній капітал як частину людського, оскільки саме він є одним із фундаментальних складників останнього та потребує значних капіталовкладень. У своїй нобелівській лекції [10] Т. Шульц представив результати багаторічних досліджень і обґрунтував положення про те, що людський капітал відіграє важливішу роль в економічному розвитку країни, ніж фізичний, зокрема в галузі сільського господарства. За його словами, модернізація економіки, особливо в країнах із низьким рівнем доходів, можлива за умови зменшення значущості фізичних ресурсів, зокрема землі, і збільшення значущості людського капіталу – професійних вмій, навичок і знань.

Капіталовкладення в освіту та охорону здоров'я позитивно впливають на якість життя населення і створюють перспективи для економічного розвитку країни. Т. Шульц наголошував на тому, що підвищення якості людського капіталу позитивно впливає на продуктивність праці і підприємницькі здібності, що справляє економічний ефект на всі галузі економіки. Витрати на освіту, на думку вченого, є капіталовкладеннями, оскільки приносять в майбутньому дохід власнику, тому неправильним із цієї точки зору є їх сприйняття як витрат на поточне споживання, а освіти як звичайного споживчого товару. Виходячи з таких позицій, Т. Шульц пояснював низку економічних парадоксів у розвитку країн із низьким рівнем доходів на прикладі післявоєнного відновлення ФРН та Японії. Тим самим він закликав до зростання інвестицій у професійне навчання і стимулював увагу міжнародних організацій-донорів до цього питання.

Тим не менше, більш самостійним об'єктом наукових пошуків вища освіта стала в рамках інституціоналізму, представники якого, з огляду на методологію досліджень, убачали в ній окрему інституцію у взаємозв'язку з іншими суспільними інституціями і розглядали її через призму інституційного аналізу, що виходить за межі економічного аналізу. Зважаючи на широке поле дослідницьких питань, що вивчалися інституціоналістами, варто зазначити, що тема освіти почала висвітлюватися в наукових працях починаючи з 40-х років ХХ ст. із формуванням неінституціоналізму, розквіт якого припав на 80–90-ті роки ХХ ст. В його межах виокремилася індустріально-соці-

ологічна школа, представлена декількома напрямками, серед яких – соціальний інституціоналізм, концепція постіндустріального суспільства і концепція технологічного суспільства. Актуалізація проблеми переходу до постіндустріальної стадії суспільного розвитку призвела до формування технократичних концепцій, зокрема теорії «трьох хвиль» розвитку суспільства (Е. Тоффлер, Д. Белл, В. Ростоу), теорії інформаційного суспільства (М. Кастельс, В. Іноземцев, Ж. Сапір, Ф. Махлуп), теорії постекономічного суспільства (Г. Кан, М. Кастельс, Д. Белл).

Дж. Гелбрейт, представник соціального інституціоналізму, у праці «Нове індустріальне суспільство» [4] охарактеризував концепцію індустріального суспільства, розвиток якого спрямовується техноструктурою – групою людей, яка керує діяльністю великих фірм і корпорацій та ставить за мету не максимізацію прибутку, а розширення виробництва і збільшення влади. Ще тоді, у 70-х роках ХХ ст., говорячи про розвиток освіти в умовах індустріального суспільства, вчений указував на проблеми надмірного державного регулювання сфери освіти, автономії і фінансової незалежності університетів. Автор наголошує, що негативним явищем є пристосування вищої освіти до потреб індустріальної системи, зокрема шляхом регулювання державного чи приватного замовлення на підготовку тих спеціалістів, яких потребує економіка [4, с. 526].

Водночас серед українських науковців склалося переконання про невідповідність структури підготовки кадрів потребам національного ринку праці та необхідність її адаптації до запитів ринку з урахуванням попиту бізнес-структур. Проте варто зауважити, що Дж. Гелбрейт здебільшого звертає увагу на створення однакових умов для підготовки фахівців різних спеціальностей і всебічного розвитку людини. З одного боку, університети можуть продовжувати задовольняти потреби техноструктури, готуючи необхідних їй спеціалістів, формуючи в них відповідний світогляд і забезпечуючи умови для посилення тенденцій індустріальної економіки. З іншого боку, університет як незалежний інститут може здійснювати досягнення цілей суспільства у всебічному, інтелектуальному, гармонійному розвитку [4, с. 534]. Перший варіант, на думку вченого, загрожує однобічним розвитком освіти і науки, залежністю університетів від техноструктури та окремих підприємств. Можливість реалізації другого варіанту залежить від волі викладача як головного постачальника трудових ресурсів для функціонування економічної системи.

Загалом Дж. Гелбрейт у своїх працях відводить викладацькому складу надзвичайно важливу роль, говорячи про його значну владу в процесі передачі знань, яка має бути націлена передовсім на реалізацію інтересів особистості і суспільства в гармонійному розвитку. Важливим кроком вчений вважає повернення університетами контролю над фінансовими ресурсами, що дасть змогу розподіляти їх залежно не від запитів індустріальної системи, а від цілей інтелектуального розвитку кожної людини [4, с. 528–530]. Як можемо бачити, проблеми, описані Дж. Гелбрейтом у його дослідженнях, мають місце і в сучасній системі вищої освіти та потребують якнайшвидшого вирішення, що залежить як від чіткої позиції університетів, так і від національної освітньої політики.

Теорія постіндустріального суспільства Д. Белла, описана в праці «Прийдешне постіндустріальне суспільство: досвід соціального прогнозування» [3], убачає у вищій освіті роль основного фактору формування і функціонування нового типу суспільства. У передмові до видання 1976 р. автор виділяє низку нових рис постіндустріального суспільства, серед яких

центральна роль відводиться теоретичним знанням, створенню нової інтелектуальної технології, зростанню класу носіїв знань. Саме теоретичні знання, на думку вченого, мають стати фундаментальною основою технологічних інновацій і формування нового суспільства знань.

Учений не розділяє поняття «постіндустріальне суспільство» і «суспільство знань», зазначаючи, що перше насправді і представляє собою суспільство знань з огляду на такі два фактори: по-перше, джерелом інновацій стають дослідження і розробки внаслідок зв'язку науки і технології; по-друге, розвиток суспільства, що вимірюється за допомогою ВВП (валового національного продукту), все більше залежить від рівня розвитку сфери знань і освіти [3, с. 288]. Поєднання науки, технології і економіки відбувається в рамках R&D (дослідження і розвиток), що знаходить своє відображення у виникненні нових галузей промисловості: комп'ютерної, електронної, оптичної та ін. [3, с. 33].

Докорінні зміни у суспільному устрої, формування нового типу суспільства вимагають нових характеристик робочої сили, акцентуючи увагу на високому рівні отриманої формальної освіти і наявності професійних вмій [3, с. 192]. Значне зростання потреб у професійних кадрах і вимог до них робить належний рівень розвитку сфери вищої освіти, зокрема доступ до вищої освіти, за словами Д. Белла, умовою входження до постіндустріального суспільства [3, с. 172]. Крім того, вчений наголошує на розширенні ролі держави у задоволенні потреб суспільства у вищій освіті шляхом створення спеціальних фондів і встановлення відповідних стандартів освіти [3, с. 215].

У своїх дослідженнях Д. Белл, спираючись на наявні теоретичні та емпіричні дані, зміг спрогнозувати формування суспільства знань; перетворення знань у ключовий фактор економічного розвитку шляхом їх безпосереднього використання під час здійснення інновацій і створення нових технологій; зміну самого змісту знань у напрямі перенесення уваги на теоретичні знання; зростання в цих умовах ролі вищої освіти, зокрема університетів. Варто зазначити, що університету вчений відводить роль головного соціального інституту постіндустріального суспільства, діяльність якого впливає на формування та поширення таких тенденцій у вищій освіті, як масовість, мобільність, утрата освітою свого елітарного характеру [3, с. 329, 334]. Таким чином, у дослідженнях Д. Белла вища освіта виступає в ролі, по-перше, головного постачальника теоретичних знань, по-друге, механізму взаємодії між наукою і технологією, що визначає інноваційний складник економіки.

Досліджуючи теорію «мережевого суспільства», М. Кастельс відводив значну роль його інформаційному складнику, вказуючи, що індустріальне суспільство, забезпечуючи людей освітою і перебудовуючи економіку відповідно до зростаючої ролі знань, створило базові умови для становлення та розвитку інформаційних технологій [5, с. 52]. Унаслідок інформаційно-технологічної революції сформувалося інноваційне середовище, основною умовою ефективного функціонування якого є високий рівень розвитку освіти, зокрема інститутів вищої освіти і науково-дослідницьких центрів [5, с. 75]. Відсталість деяких країн в економічному розвитку вчений частково пояснює тим, що в них було не так багато часу (із середини 1970-х до 1990-х років) для переходу до технологічної парадигми, заснованої на інформаційних технологіях, яка передбачала трансформацію всіх соціальних і економічних інститутів, у тому числі у сфері освіти [5, с. 94].

Роль вищої освіти М. Кастельс убачає в підготовці необхідної кількості кваліфікованих фахівців для кожного з рівнів нової системи «наука – технологія – виробництво – суспільство» [5, с. 126]. Кардинальні зміни в організації суспільства призведуть, на думку економіста, до зміни структури зайнятості, де зростання зайнятості у сфері освіти й охорони здоров'я відбуватиметься найвищими темпами. Це викликано швидким зростанням послуг у сфері освіти, зокрема приватних шкіл, що впливає на появу нових робочих місць у цій галузі та формування попиту на кваліфіковані кадри [5, с. 253–254].

Освіта стає визначальним складником професійної компетентності людини, але через низьку якість або невідповідність вимогам до нового типу працівника вона подекуди не може забезпечити економіку робочою силою з потрібною кваліфікацією [5, с. 309], що вказує на значимість освітнього чинника як першої ланки в економічному процесі та необхідність її постійного розвитку і вдосконалення. Сутність вищої освіти вчений визначає через категорію навичок, зазначаючи, що освіта – це «процес, за допомогою якого люди набувають здатність постійно змінювати необхідні навички для даної задачі і звертатися до джерел для навчання цим навичкам» [5, с. 585]. Іншими словами, ключовими характеристиками сучасної вищої освіти стають можливість її постійного оновлення та модернізації щодо вимог ринку і часу, доступу до більш високого рівня освіти, високі темпи старіння знань, мобільність, що актуалізує процес безперервного навчання. У таких умовах відбувається трансформація головного інституту вищої освіти – університету, а саме створення заочних і віртуальних університетів, стрімкий розвиток онлайн-навчання та інших дистанційних форм навчання. Проте, на думку М. Кастельса, нові типи університетів хоча і відіграватимуть значну роль у майбутньому, але не зможуть повністю замінити класичні університети з традиційними формами навчання [5, с. 441].

Схожими є наукові погляди Е. Тоффлера, який для опису окремих стадій розвитку суспільства застосовує поняття хвилі. Третя хвиля, що відповідає постіндустріальному суспільству, характеризується докорінними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя і зміною місця людини в ньому. Системні трансформації не обходять стороною й освіту, яка в межах другої хвилі (індустріального суспільства) набула рис масовості, стандартизованості та уніфікованості, виконуючи при цьому роль фабрики з підготовки робочої сили належної кваліфікації для потреб промислового виробництва [9, с. 67].

Учений вказує на необхідність зміни поглядів на освіту, підходів до її функціонування і побудови нової освітньої стратегії, що є неминучою умовою переходу до третьої хвилі [9, с. 423, 563]. У майбутньому освіта, за його словами, змінить своє спрямування від загальних теоретичних знань на прикладні і корисні для застосування у повсякденному житті знання, значна роль у чому відведена розвитку інформаційних технологій, що дещо суперечить поглядам Д. Белла [9, с. 569]. Кардинальна перебудова у структурі виробництва і споживання, пов'язана з переходом від масового виробництва до продукування обмеженої кількості товарів здебільшого для особистого споживання, великою мірою вплине і на вищу освіту, що проявиться у:

- зростанні запитів на практичні і профільні знання, внаслідок чого буде спостерігатися різнобічний розвиток вищої освіти;
- зменшенні значення формальної освіти і формуванні сектору неформальної освіти, однією з тенденцій чого стане скорочення кількості років обов'язкової освіти;

- розширенні мобільності освіти, мінімізації необхідності фізичного перебування в закладах освіти, спричиненої активізацією використання інформаційно-комунікаційних технологій;

- включенні дорослих людей в освітній процес, формуванні ідеї постійного навчання [9, с. 604, 613].

Таким чином, економісти-футурологи, намагаючись спрогнозувати подальший розвиток суспільства, одноставні в думці, що перехід до постіндустріальної стадії його розвитку несе за собою докорінні зміни у вищій освіті, що вказує на її провідну роль у соціально-економічному розвитку країни. Знання поступово стають основним ресурсом економіки країни, витісняючи обмежені фізичні ресурси, що вимагає перегляду освітньої парадигми, формування нових підходів до освітньої політики і здатності країн активно реагувати на вимоги часу.

Якісно новий рівень дослідження ролі вищої освіти став можливим завдяки працям австро-американського вченого Ф. Махлупа [8], який увів у науковий обіг поняття «економіка знань». На його думку, економіка знань є новим типом економіки, де знання відіграють провідну роль, а продукування знань є джерелом економічного зростання і розвитку. У структурі економіки знань залежно від видів людської діяльності автор виділив п'ять груп: освіту; наукові дослідження і розробки; засоби масової інформації; інформаційну техніку; інформаційні послуги. Варто зазначити, що у цій структурі перше місце відведено освіті, що вказує на її основну і першочергову роль в економіці знань та тісний зв'язок з іншими секторами: виробництвом, науковою діяльністю, інформаційними технологіями, ринком праці і т. д. Тому саме від рівня розвитку системи вищої освіти значною мірою залежить можливість переходу країни до економіки знань, що несе за собою наслідки для економічного розвитку.

Висновки. Здійснений аналіз ролі і місця вищої освіти в економічній думці ХХ ст. на основі наукових праць провідних економістів підтверджує значущість вищої освіти як головного фактору економічного розвитку в умовах економіки знань та дає можливість прослідкувати становлення вищої освіти як об'єкту економічних досліджень. Виокремлення головних суб'єктів сфери вищої освіти дало змогу сформувати ключові підходи до ролі та місця вищої освіти із позиції людини, держави і суспільства. Перший підхід (із погляду людини) більшою мірою представлений у наукових працях

Дж. Гелбрейта, Г. Беккера, Т. Шульца, другий (із погляду держави) – у роботах Д. Белла, М. Кастельса, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера, Т. Шульца, третій (із погляду суспільства) – у доробках Дж. Гелбрейта, Ф. Махлупа.

Окрім того, варто зазначити, що всі вчені наголошують на визначальній ролі знань і вищої освіти в постіндустріальному суспільстві та особливе місце відводять університетам як центральним інститутам у системі вищої освіти. Зміна технологічного укладу і поступове вичерпання можливостей розвитку індустріального суспільства активізували наукові пошуки і появу наукових доробків, в яких вивчення процесу становлення постіндустріального суспільства нерозривно супроводжується дослідженням сфери освіти, зокрема вищої, яка в нових умовах трансформується в сектор економіки, що призводить до формування економіки знань. Актуалізація вищої освіти як об'єкту економічних досліджень зумовила появу великої кількості сучасних наукових праць, присвячених ролі освіти в економічному розвитку, її економічній ефективності, становленню економіки знань, аналіз яких буде висвітлено у подальших наукових доробках автора.

Література:

1. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / G. S. Becker. – NY.: National Bureau of Economic Research, 1975. – 264 p.
2. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // The Journal of Political Economy. – 1962. – Volume 70, Issue 5, Part 2: Investment in Human Beings. – P. 9–49.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 2004. – CLXX, 788 с.
4. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гэлбрейт. – М.: АСТ; Транзиткнига; СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 608 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 608 с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Про виховання і освіту: у 2-х т. / К. Маркс, Ф. Энгельс; редкол.: В.М. Столетов та ін. – К.: Рад. школа, 1983. – Т. 1. – 389 с.
7. Маркс К. Критика политической экономии. Т. 1, кн. 1: Процесс производства капитала / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1983. – 737 с.
8. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М.: Прогресс, 1966. – 462 с.
9. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 781 с.
10. Schultz T.W. Prize Lecture: The Economics of Being Poor / T.W. Schultz // NobelLectures, Economics 1969–1980 / Editor Assar Lindbeck, World Scientific Publishing Co. – 1992 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1979/schultz-lecture.html.
11. Шумпетер Й.А. Капитализм, социализм и демократия / Й.А. Шумпетер. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.

Семенец Ю.А. Место высшего образования в исследованиях ведущих экономистов XX века

Аннотация. В статье решается вопрос выделения ключевых подходов к роли и места высшего образования в экономической мысли XX века, систематизируются факторы, которые способствовали повышению внимания академического сообщества к высшей школе

как фактора экономического развития. Для достижения поставленной цели с использованием методов абстрагирования и сравнения выделены главные субъекты – потребители образовательных услуг, с позиций которых осуществлен анализ широкой источниковой базы и рассмотрены научные труды ведущих экономистов XX века. Установлено, что в условиях формирования экономики знаний высшее образование трансформируется в основной фактор производства, от эффективности функционирования которого зависят состояние национальной экономики и перспективы дальнейшего экономического развития.

Ключевые слова: высшее образование, знания, постиндустриальное общество, экономика знаний, экономическое развитие.

Semenets Yu.O. The place of higher education in researches of the leading western economists of the twentieth century

Summary. The higher education received the wide coverage in the scientific literature and became an independent subject of economic research in terms of the formation of the post-industrial society. The paper highlights key approaches to the role and place of higher education in the economy, factors that contributed to increasing attention of the academic community to the higher education as a factor of economic development. It is found that the higher education is transforming into a major factor of production in terms of the formation of the knowledge economy. Therefore, the state of the national economy and the prospects for the further economic development depend on the efficiency of the higher education sector.

Keywords: higher education, knowledge, post-industrial society, knowledge economy, economic development.